

(CZY?) KRYZYS WARTOŚCI MORALNYCH MŁODZIEŻY

Moralność jednostki jest to postawa osoby wobec świata wartości, szczególnie wobec ludzi i ich zachowania. Wyraża się w ocenach, normach, wzorach osobowych, nakazach i zakazach. Istotę moralności stanowią czyny ludzkie oraz sądy, jakie wydają o nich ludzie, uznając je za dobre lub złe. Odgrywa ona taką rolę w stosunkach z naszymi bliźnimi, jak znajomość praw natury w świecie materii: w miarę przestrzegania przez ludzi określonych reguł można przewidzieć ich zachowanie, wobec czego w podejmowanych decyzjach możemy brać pod uwagę, iż w przyszłości zapewne postąpią tak, a nie inaczej (Dupréel, 1969, 72-73). W społeczeństwie polskim, które uchodzi za pluralistyczne, wiele zasad moralności tradycyjnej jest dosyć systematycznie przekraczanych. Moralność, jaką stworzyły zmiany systemowe w zakresie świadomego i dobrowolnego wyboru dobra moralnego, nie wyklucza konformizmu i relatywizmu moralnego, podyktowanych różnego rodzaju naciskami społeczno-kulturowymi. Zmiana wartości i norm, a także kryteriów wartościowania moralnego, jest pewną „stałą” w historii ludzkości. W rzeczywistości nie jest to dramatyczne przewartościowanie wszelkich wartości, lecz raczej zmiana pozycji na skali ich hierarchii.

Ważną cechą człowieczeństwa ściśle powiązanego z moralnością jednostki jest zdolność doświadczania wartości. Wartości nadają sens życiu ludzkiemu, bogacą je, rozwijają osobowość, ukierunkowują człowieka. Człowiek żyje w kręgu wartości, wobec których musi się w jakiś sposób samookreślić, jedne wybiera, inne pomija. Wówczas odkrywa swą wolność, która jest korzeniem stawania się człowieka dobrym lub złym poprzez czyny (Wojtyła, 1969, 5-24). Dzięki wolności człowiek kształtuje swą osobowość, wewnętrzną „twarz”, stawia sobie cele i dobiera środki, decyduje o własnym życiu (Krapiec, 1982, 36). Konsekwencją wolności człowieka jest fenomen sumienia, dzięki któremu człowieka „spełnia siebie” jako osobę. Natomiast na bazie wolności pojawia się miłość, która jest najdoskonalszą formą samorealizacji, respektuje bowiem i zakłada wręcz aktywność człowieka jako osoby (Kowalczyk, 1995, 26). Współcześnie często odróżnia się wolność „od” i wolność „do”. Wolność „od” kwestionuje teorię determinizmu, uznając możliwość wy-

boru jednej z wielu alternatyw stojących przed człowiekiem. Wolność „do” oznacza wewnętrzną dojrzałość jednostki, związaną z poczuciem odpowiedzialności i wrażliwością na wyższe wartości (Kowalczyk, 1995, 102). Prawdziwą wolność człowiek nabywa w działaniu skierowanym na wartości. Jedną z nich jest prawda. Prawdziwy wybór jest rezultatem moralnego wyzwolenia. Można się zastanawiać na ile współczesna młodzież dokonuje własnych wyborów, a w jakim stopniu opiera się o wybory grupy, w której funkcjonuje.

Postępujące procesy pluralizmu społecznego i kulturowego sprzyjają przemianom moralności, a w społeczeństwie polskim można zaobserwować pewne ogólniejsze tendencje, widoczne zwłaszcza wśród młodego pokolenia. Widać tu dokonujący się proces subiektywizacji wzorów pochodzących z tradycyjnych systemów etycznych. Jednak wśród młodzieży słabnie rola środowiskowych wzorów osobowych. Stałość i charakter ogólny zachowują jedynie reguły będące szczególnym przypadkiem dobroczynności i sprawiedliwości, jak na przykład obowiązek wierności małżeńskiej, czy też zakaz uciekania się do przemocy. Badania z lat osiemdziesiątych (Mariański, 1990, 36 i dalsze) potwierdziły tendencje z lat wcześniejszych, czyli słabo zaznaczające się postawy prospołeczne i wyraźnie występujące postawy egoistyczne z pogłębiającą się tendencją do prywatyzacji wartości. Najważniejsze cele, jakie sobie stawiała młodzież, to szczęście rodzinne i ciche, spokojne życie. Kolejne kryzysy ekonomiczno-społeczne zwiększyły znaczenie warunków materialnych w zespole naczelnych wartości i dążeń życiowych (Sufin, 1984, 47 i dalsze, Wawrzak-Chodaczek, 1993). Obecnie, co pokazały ostatnie badania, można dostrzec zmiany w hierarchii wartości młodzieży. Analizy tego problemu można było dokonać dzięki badaniom przeprowadzonym w styczniu 2010 r., w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego dotyczących hierarchii wartości 340 osobowej grupy młodzieży w wieku 16-28 lat oraz dokonanej przez nich oceny wybranych zachowań moralnych. W czasach, w których mówi się o klonowaniu ludzi, o broni biologicznej, eutanazji, aborcji, w których wzrasta poczucie zagrożenia, interesującym wydało się zbadanie jakie wartości moralne mają znaczenie dla młodzieży oraz jak młodzi ludzie oceniają stosunek społeczeństwa do norm moralnych.

Wyniki badań pokazały pewne przesunięcia w hierarchii wartości badanych w stosunku do badań prowadzonych przez Cz. Matusewicza (1975, 257) i J. Mariańskiego (1990, 153 i dalsze).

Obecnie obserwuje się, iż w znacznym stopniu poszerza się dziedzina dowolności i tolerancji społecznej wobec zachowań z zakresu moralności seksualnej, potępianej przez tradycyjny system etyczny. Zjawisko to wiąże się z uznawaniem osobistej wolności za wartość prawie nieograniczoną. Nie da się zaprzeczyć, że sfera życia seksualnego jest przeżywana dzisiaj z większą świadomością. Wytłumaczenie moralności seksualnej jej rolą symboliczną wyjaśnia jedną z jej właściwości, a mianowicie względną niestalość stosowanych przez nią rygorów. W tym zatem punkcie moralność może ulec załamaniu. Przelamane w tej dziedzinie skrupuły moralne z łatwością przelamywane są w innych dziedzinach, demoralizacja zagraża zatem opanowaniu wszystkich zakątków świadomości (Dupréel, 1969, 338-339).

W społeczeństwie polskim po latach transformacji ustrojowej obserwuje się tendencje do kształtowania życia w sposób bardziej osobisty, a także poszerzeniu tego, co nie należy do normalności, czyli stanowi obszar etycznie neutralny. Poszerza się coś w rodzaju kultu prywatności, czyli uchylanie się ludzi od oceny postępowania innych, jeżeli to postępowanie mieści się w sferze prywatności. Można tu mówić o indywidualizmie w wymiarze jednostkowym. Indywidualizm nie uznaje społecznego wymiaru człowieka, afirmuje jego egoizm. Drugi człowiek wówczas jest traktowany jako źródło ograniczeń czy nawet zagrożeń naszego „ja”. Konsekwencją indywidualizmu jest depersonalizacja.

Większej wolności osobistej i brakowi skrupowania w zachowaniu, wynikającego z różnych konwencji sprzyjają media masowe, a zwłaszcza Internet.

Więzi społeczne są determinowane przez komunikację interpersonalną, której istotą jest pewnego rodzaju wspólnota, obejmująca język, styl życia, poglądy, postawy. Każdy dialog międzyludzki powinien służyć dobru drugiego i dobru wspólnoty społecznej, w przeciwnym wypadku relacje społeczne ulegają zwyrodnieniu.

Badania pokazały, iż Internet zmienia życie towarzyskie, życie osobiste (kontakty interpersonalne) i erotyczne młodych ludzi. Wprowadza nowe obyczaje, do których należy zaliczyć ambiwalencję uznawanych wartości i swoisty relatywizm moralny przejawiający się w zachowaniu młodzieży. Jedni wchodzi na internetowe randki i seks-czaty z nadzieją na miłość, inni uprawiają cyberseks, a jeszcze inni próbują nawiązać erotyczną przygodę.

Bardzo ważna w każdym związku jest wzajemna *uczciwość* wobec siebie partnerów. Po to układamy sobie życie z partnerem, aby dzielić z nim chwile dobre i złe, a tajemnice albo oklamywanie partnera burzy zaufanie w związku. Niestety ta norma jest często la-

mana, na co wskazywali badani. Nie mniej ważny w prawidłowo funkcjonującym związku jest wzajemny *szacunek*. W każdym związku bardzo ważna jest *tolerancja*. Wiadomo, aby ze sobą żyć należy się tolerować, akceptować po prostu zaakceptować zalety i wady drugiej osoby. Polega ona na dawaniu prawa do wypowiedzi własnego zdania, do akceptacji cudzych poglądów. Również ważne jest, aby zaakceptować np. styl ubioru partnera, wybór filmu, który on chce oglądać, książki, którą chce przeczytać, każdy bowiem ma jakiś określony swój styl życia. Okazało się, że młodzi ludzie wymagają tolerancji od innych, sami natomiast lubią narzucać swoje zdanie bliskim i krytycznie oceniają ich zachowanie.

Jednym z trudniejszych zachowań w związku jest *wierność*. Wierność to nie tylko sfera fizyczna, ale także myśli i pragnienia. Dochowanie wierności jest tym trudniejsze w czasach gdy wszystko wokół nas się zmienia bardzo szybko, staje się chwilowe, tymczasowe, do odwołania. Wierność w związku to pewność, że druga osoba nas nie zostawi w trudnych chwilach i nie oszuka. Wierność to umowa małżonków lub partnerów, świadomych wielu niebezpieczeństw i zagrożeń swej miłości. Jednak czym jest wierność w dzisiejszych czasach? Jak uodpornić się na milion pokus erotycznych, które czatują wokół nas: na uczelni, w pracy, na kortach tenisowych, na ulicy czy podczas zakupów?

W parze z wiernością nie idzie *zdrada*, która w epoce singli, wolnych związków, telefonów komórkowych, surfowania w Internecie i otwartości seksualnej zakrada się do wielu związków. Zdradzić można w różnych aspektach: w czynach, myślach, słowach. Zdrada w związku najczęściej powoduje cierpienie i ból, wywołuje chęć zemsty. Do internetowej zdrady dochodzi znacznie łatwiej niż do zdrady w świecie realnym. Tutaj odległość, status społeczny, konwenanse — najczęściej się nie liczą. Wszystko tu jest prostsze, wystarczy kliknąć, napisać parę słów — i szybko spotkać się w Realu. Ponad 32% badanych to uczestnicy wirtualnych romansów, którzy bardzo często nawiązują kontakty w sieci, mimo że mają w realnym życiu stałych partnerów. Ci dowiedziawszy się o nich czują się oszukani. Badania wykazały, że wirtualne randki traktowane są przez osoby będące w stałych związkach jak zdrada. Ponad 80% badanych uznało takie zachowanie za ciężkie naruszenie zasad panujących w związku. Partnerzy, gdy dowiadują się o wirtualnych znajomościach, reagują tak samo silnie jak w przypadku prawdziwej zdrady.

W Internecie można też wyróżnić różnego rodzaju uzależnienia. Np. od gier komputerowych, od wirtualnych spotkań z innymi, ale widać też popadanie w nałóg stałego nawiązywania nowych znajomości przenoszonych w realne życie. Znajomości, często ukry-

wanych przed swoimi partnerami. Chodzi o coś jeszcze: o eskalację powierzchownych kontaktów.

Cyberprzestrzeń to „społeczeństwo wyboru”, niezmiernie zróżnicowane ideowo, „otwarte”, pluralistyczne, zmienne. Charakteryzuje się wielością odgrywanych w nim ról, wartości, wierzeń i symboli. Cyberkultura nadaje rangę udziałowi młodych ludzi we wspólnotach nastawionych na dyskusję i argumentację. Wywodzi się w prostej linii z moralności egalitarnej, zachęca do pewnej istotnej wzajemności w kontaktach międzyludzkich. W cyberkulturze *wolność, równość i braterstwo* nabierają realnego kształtu za pomocą konkretnych rozwiązań technicznych. Z tymi wartościami w znaczącym stopniu łączy się *altruizm*. Mimo to, że często dyskusje internetowe rozbudzają agresję werbalną, prosba o pomoc spotyka się zazwyczaj z natychmiastowym odzewem, najczęściej pozytywnym.

Internet ujawnia pewną słabość w komunikacji interpersonalnej, a mianowicie chodzi tu o kwestię *zaufania*, czyli o indywidualne wybory, których ludzie dokonują w celu oszukania innych w sieciowym świecie. Problem ten odnosi się do różnych aspektów komunikacji w Internecie. Jeden z nich to ukrywanie własnej tożsamości podczas kontaktów, a także handlu w sieci. O ile w przypadku transakcji zawieranych z wielkimi firmami istnieją pewne środki prawne pozwalające rozwiązać tego typu problemy, o tyle w pokątnym e-handlu o wiele trudniej ustrzec się przed nadużyciami.

Niektórzy z internautów starają się w sieci zaspokoić potrzebę rozrywki, która w wielu wypadkach nosiła znamiona oszustwa. Jeśli przyjmiemy, że kłamstwo wnosi do ludzkiego życia urozmaicenie, emocje, a czasem i złośliwą satysfakcję, to są to powody, dla których Internet przyciąga ludzi.

W sieci można spotkać szeroki repertuar zachowań, które sprawiają, że jej użytkownicy czują się oszukani przez swoich współrozmówców. Powodem tego są m.in. listy zawierające fałszywe informacje, obietnice spotkań, które nie dochodzą do skutku, wprowadzanie w błąd partnerów swoich rozmów, co do miejsca zamieszkania, wyludzanie różnego rodzaju pomocy i znikanie bez śladu oraz wiele innych nieuczciwych działań. Dostrzec tu można więc taką wartość, jak *prawda* i antywartość, którą jest *kłamstwo*, która dla badanej młodzieży ma względne znaczenie, zwłaszcza, gdy dotyczy ona kontaktów w necie, relacji z szefem bądź kolegami w pracy. Odnotowano także pojawienie się takiej antywartości, jak *rywalizacja*, która jest immanentnie związana z rynkiem pracy.

O atrakcyjności partnera decyduje zdolność do obdarzania drugiej osoby miłością, sprzyjając tworzeniu się więzi między partnerami. Spoiwem partnerskich/ małżeńskich więzi są pozytywne emocje, które ujawniając się zwiększają więzi między ludźmi, zwłaszcza gdy są wzajemne (Adler, Rosenfeld, Proctor, 2006, 247).

Stosunkowo istotną wartością dla jednostki jest *rodzina*. Dlatego też mówiąc o wartościach należy również skupić się na wartościach dotyczących rodziny. Członkowie rodziny odwołują się do uniwersalnych, podstawowych wartości, takich jak: miłość, wierność, uczciwość, poświęcenie, pomoc. Jest to rodzina, w której osoby starsze i potrzebujące pomocy otacza się szczególną troską. Istnieją w niej zasady, których należy przestrzegać. Dla jej członków jest ważne kultywowanie tradycji. Istnieje w niej także określony podział ról, których wypełnianie wiąże się z pewnymi prawami i obowiązkami. Są dla niej również charakterystyczne silne i trwałe więzi łączące jej poszczególnych członków.

W nowoczesnym społeczeństwie Zachodu obserwuje się przemiany rodziny na nie-spotykaną dotąd skalę. Płynna nowoczesność (Bauman, 2007, 79) generuje płynność instytucji, norm, ról społecznych, form życia społecznego. Ich kształty stają się niewyraźne, zacierają się. Przemianie ulega także charakter związków międzyludzkich, wkracza idea czystych związków, transformacja intymności (Giddens, 2001, 105). W tzw. społeczeństwie ryzyka wchodzenie w trwałe związki generuje u ludzi niepewność i lęk (Beck, 2004). Dziś obserwuje się we współczesnym świecie dwugłos na temat kondycji współczesnej rodziny. Z jednej strony pojawiają się opinie o kryzysie współczesnej rodziny, o czym świadczą np. niskie współczynniki dzietności nie gwarantujące zastępowalności pokoleń, opóźnianie małżeństw i prokreacji, mała trwałość rodzin (rozwoły), a także upowszechnianie się alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego (związki kohabitacyjne, dobrowolnie bezdzietne tzw. DINK, homoseksualne). Rośnie liczba rodzin tzw. monoparentalnych z jednym rodzicem i osób dobrowolnie bezzennych (single). Z drugiej strony są silne głosy, że rodzina ma się dobrze, że była, jest i będzie podstawową grupą i instytucją społeczną, że jej znaczenie jest duże i będzie takie w przyszłości (co np. potwierdza ostatnia moda na małżeństwa i dzieci, która pojawiła się w niektórych krajach Zachodu). Faktem jest, że rodzina w swoim kształcie staje się coraz bardziej różnorodna, lecz jej zasadniczą postacią nadal będzie rodzina trwała, monogamiczna, heteroseksualna, zajmująca się wychowaniem dzieci i realizująca wiele ważnych społecznych funkcji.

Spoleczeństwo daje dziś młodym ludziom niewyraźne sygnały, co jest wartością, a co nie, jakie normy obowiązują. Duża aprobatą rozwodów, podobnie jak wcześniejsze zjawisko „małżeństwa na próbę” świadczą o kryzysie zaufania do instytucji małżeństwa. W związku z tym można się zastanawiać czy zachodzące dziś zmiany technologiczne i informatyczne nie oznaczają kresu przyjaźni, miłości, poczucia obowiązku, wspólnoty i troski o drugiego człowieka? Badania pokazały, że rodzina która w różnych badaniach w poprzednim wieku znajdowała się na pierwszym miejscu, teraz w ich hierarchii wartości występuje po karierze, życiu w dobrobycie, dobrej pracy zawodowej.

Współczesna kultura oraz specyfika społeczeństwa masowego nie zawsze sprzyja bliższemu obcowaniu z drugim człowiekiem. Życie w bezimiennym, anonimowym tłumie jest wzmagającą się przypadłością naszych czasów i niesie określone konsekwencje. Poświęcenie dla dobra innych kosztem wyrzeczeń osobistych jest niepopularne, podobnie jak moralność zorientowana na interesy całego społeczeństwa. Młodzieży, podobnie, jak i dorosłym stosunkowo trudno zdobyć się na życzliwość wykraczającą poza interes własny. Ich aspiracje i uznawane wartości skupiają się w znacznej mierze na sferze życia prywatno-rodzinnego, dającego możliwość odciążenia się od rzeczywistości, na którą się nie ma wpływu. Dopiero w trudnych i wyjątkowych sytuacjach uruchamiają się rezerwy ludzkiej życzliwości. Przykładem może tu być solidarność z innymi podczas żałoby po śmierci delegacji katyńskiej 10 kwietnia br.

Jednym z wyborów, jakich dokonuje młodzież jest praca w wolontariatach. Młodzież dobrowolnie uczestniczy w różnego rodzaju pracach na rzecz innych ludzi. Z ich wypowiedzi wynika, że pracują w hospicjach, w domach opieki społecznej, niektórzy wyjeżdżają na misje do Afryki czy do Afganistanu.

Różnorodne koncepcje człowieka poruszają problem *dobra i zła*. Człowiek często zmuszony jest wybierać między dobrami, a niejednokrotnie także musi wybierać między złem, aby przyjąć mniejsze, a uniknąć większego. Zło najczęściej jest powiązane z naruszaniem wolności drugiego człowieka. Wolność to nie tylko możliwość wyboru, ale także zdolność wyboru. Ta pierwsza jest uwarunkowana czynnikami zewnętrznymi, natomiast ta druga jest zdolnością wyboru człowieka dojrzałego, jego wewnętrzną siłą.

Z wypowiedzi młodych ludzi wynika, iż normy moralne zawarte w Dekalogu mają dla nich duże znaczenie. Najważniejsze z nich to: *nie zabijaj, nie kradnij, nie kłam*. Przekładają

się one na wartości dotyczące *szacunku* dla ludzkiego życia i dla samego siebie. Te wartości zdaniem młodych ludzi nadal są w społeczeństwie przestrzegane.

Każdy człowiek posiada utrwaloną otwartość na wartości, a dalszy rozwój tej wrażliwości dokonuje się poprzez oddziaływanie środowiska społecznego, w tym również kultury medialnej. Wiele wytworów medialnych ukazuje szereg ustosunkowań wobec wartości. Dostrzec można m.in. postawy zawierające nihilizm moralny reprezentowany przez tych, którzy świadomie uznają, że normy moralne nie powinny być regulatorami życia osobistego i społecznego, czyli zamiast wartości — moralność, eksponują inne wartości, takie jak: spontaniczność, siła i przewaga, moc, estetyka, skuteczność, korzyści. Te właśnie wartości można spotkać w mediach i mają one sterować życiem, być kryterium oceny świata.

Relatywizm moralny to także częste stanowisko prezentowane w mediach. Należy zauważyć, że zgodnie z relatywizmem moralnym w różnych okresach historycznych, środowiskach, kręgach kulturowych istnieją odmienne kodeksy moralne. Czyn uznany w pewnych kręgach za niemoralny w innych jest obojętny lub wręcz godny pochwały — np. swoboda seksualna. Wyniki badań pokazały, że relatywizm moralny może być utożsamiany z zachowaniami młodych ludzi zarówno na polu zawodowym, co dotyczy młodzieży już pracującej, jak i z funkcjonowaniem w bliskich związkach, co dotyczy wszystkich badanych.

Literatura:

- Adler R. B., Rosenfeld L. B., Proctor R. F.; 2006, Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań
- Bauman Z.; 2007, Płynna nowoczesność, Kraków
- Beck U.; 2004 Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności, Warszawa
- Dupreel E.; 1969, Traktat o moralności, PWN, Warszawa
- Giddens A.; 2001, Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności, Warszawa
- Kowalczyk S.; 1995, Z refleksji nad człowiekiem. Człowiek — społeczność — wartość, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin
- Krapiec M.A.; 1982, Człowiek — kultura — uniwersytet, Lublin
- Mariański J.; 1990, Moralność w okresie przemian, Warszawa

Matuszewicz Cz.; 1975, Psychologia wartości, PWN, Warszawa

Sufin Z.; 1984, Ocena sytuacji materialnej i struktura dążeń życiowych, Warszawa

Wawrzak-Chodaczek M.; 1993, Die Problematik der Moral während der Systemumwandlungszeit In Polen; w: Grundlagen der Weiterbildung, Nr 3, Hamburg

Wojtyła K.; 1969, Problem doświadczania w etyce; w: Roczniki Filozoficzne, 17, z. 2